

Дневникът на Джапунови

Изданието е спечелило конкурс
на Министерството на културата

© Станислав Иванов, корица, 2015 г.
© Книгоиздателска къща „Труд“, 2015 г.

ISBN 978-954-398-382-7

*на Васил Стефанов Джапунов от 1864 г.
и на внука му, тоже Васил Стефанов Джапунов от 1915 г.*

Дневникът на Джапунови

Редактор: Ангел Цураков

Дневникът е започнат през 1864 г. от Васил Стефанов Джапунов.

При редакцията са запазени диалектните форми в изказа на героите, както и особеностите на словореда и духът на изразните средства на епохата. Речник на диалектните и непознати думи е изнесен най-отзад като приложение в книгата, а самите думи са в курсив. При по-кратки думи значението им е обяснено в скоби, непосредствено след тях.

Илюстративният материал е подбран от Издателството

ДНЕВНИК

на

Васил Стефанов Джапунов
от 1864 година

1864 година

Кратка биография из живота на Хаджи Васил Стефанов Джапунов, роден в град Карлово на 25 декември 1864 година, на връх Коледа Божич, подир обяд. Никакви регистри няма, но прабаба му казвала, че те (с прадядо Стефан) се били венчали на Ивановден, т.е. месец януари 1864 година), а дядо се родил през първата година, на 1864 година, и то на Коледа. Родил се е в град Карлово в бащината къща на прадядо ми, т.е. в къщата на прапрадядо ми Гено Джапунов, находяща се близо до Сопотската порта в „Къоравата улица“ на град Карлово, на втория етаж, в малката стаичка и по право дядо е трябвало да го кръстят Гено, но тогавашният кум на прадядо ми, именуем се Вълко Илинчин, бил силен на деня, та го отрекли и кръстили вместо Гено – Васил. Прапрабаба е заключвала портата, та го е не искала, но после приговорила, в това време прадядо е бил в Цариград на печалба.

Когато съм бил малък, много съм боледувал, та когато си е дошъл баща ми от Стамбол (Цариград, днес Истанбул), мислил, че съм умрел, та вземале раненик, обаче после го уверили, че съм аз същият. Баща ми пак си е ходил, отивал в Цариград и се е върнал подир 4–5 години и като се скарал с баба Неда Геновица-Джапунката, купил си къща в Циганската махала (сега улица „Платнарева“) и са се пренесли. Аз едва като внесене помня, когато сме се пренесли от Дядовата в Новата купена бащина къща.

В същата къща помня, че умряха две мои сестри, Цветанка и Надка, първата петгодишна, а втората – едногодишна, помня, че умряха от Баба шарка в три деня, и то се вика, че ги погребяха в един гроб, т.е. по-широк.

Помня, че и аз бях болен, та съм искал тахан халва, но понеже беше лятно време, в Карлово не е имало, та баща ми е проводил човек в Пловдив (тогава са го наричале Филибе), та ми са донесли тахан халва и аз съм оздравял, положително не помня, но след 1–2 години се родиха братята ми Георги и Мильо.

Баща ми държаше дюкян на Сопотската порта до фурнята и тъкмо на 23 април 1872 година се запали фурнята и изгоре нашият бакалски, кръчмарски дюкян. Тогава баща ми взема под наем Ханата на Каръ Ааса х. Асанаа, тоже на Сопотската порта, по 3000 гроша годишен наем, там правихме ханджилинк, бакалилък, кръчмарлък, продавахме брашно, дървен материал и пр., пр.

Ако се не лъжа, през 1873 година в турската държава тютюня стана монопол (пакет) и баща ми зема тютюнева фабрика, но фабриката беше в горния етаж на ханат и доста много работа имаме.

Аз ходех на училище, помня Четвърто отделение (Първи клас) и си учех на турски език, понеже тогава си имаше нужда от турския език, та да съм се научел и да заменя някой от писарите турци.

Ний живеехме в ханат в долните стаи, но много малко време, та се пренесохме пак в къщата си в ул. „Платнарева“ (Циганската махала).

През годините 1875–1876 и пр. се чуваше, че Московицата (Русия) щела да се бие с Турция и турците много ги беше страх от Московеца, като ги наричаха башакчи гяури.

През месец април 1876 година се приготвяваха турците, че щели скоро да колят гявурите (българите), ама и нашите не спяха, помня, че от град Троян ни бяха докарале един товар с барут, та у дома, в едно от мазетата, Ташо Арнавутинат приготвяваше фишечи (патрони) за тогавашните пушки и патрони.

През месец април 1876 година избухна Априлското въстание, което е било приготвено да избухне едновременно в Казанлък, Карлофер, Карлово, Сопот, Клисура, Копривщица, Панагюрище и пр., но до колкото помня, панагюрци или клисурци бяха прибързале, та обявили въстанието преди определения ден.

Копривщенци и клисурци бяха изклали циганите мохамедани, понеже в тех градове тогава не е имало други народности освен българе и турски цигане. За въстанието се разчу вече навсякъде и ний в Карлово знаехме, че в Клисура дошле много руси (московци) и баш на ден Георгъовден у дома, като бяхме насядали на одерат, ядем георгъовските агнета, както си беше тогавашният обичай, събрале се бехме почти цяла махала, за да прикадим, раздадем и за помежду си от агнетата.

Всички мъже бяха въоръжени с пушки, пищове, ножове и пр.,

кой каквото имаше, и помня, че баща ми благослови и каза: „Господа давно Бог да даде до вечерта да плуваме до колене в човешка кръв“.

Сутринта известният тогава турчин Тосун бей събра башибозуци, с коне, магарета и пеши, и покрай нашия хан замина да се бие с русите и комитите. Той отишъл в град Клисуре и ги победил, но беше избил всичко живо, що намерил, и запалил и оплячкосал града. Подир няколко даня видяхме, че Тосун бей със своите башибозуци се връща и носи трофеите от каменна Клисуре и те бяха следните, натоварени на един кон и на едно магаре – *кутели*, направени от черешови дървета, а за гранати бяха събрали от целия град топузите от кантарите. Караха и още много други работи, но то било плячка от град Клисуре. Турците почти цяла седмица носиха с кола, коне и магарета и на гръб уграбените имоти на клисурци.

Подир около десетина дена Тосун бей пак замина със своята нередовна войска (башибозук) за пътя Сопот-Клисуре и подир обед видех, че караха вързани със железни вериги двама българи. Казаха, че били клисурски учители на име Трухчев и Стоянов, които, когато Тосун паша (Тосун бей беше произведен в паша) влезнал в Клисуре, те като избягали в Балканът (Стара планина), успели да пристигнат в град Сопот и се скрили в тавана на училището, обаче слугата на училището обадил за тяхното пристигане на свещеника поп..., а той на кмета Кънчо Келешът и големецът на град Сопот, тогавашният чорбаджия Кирко Петров, съобщили на Тосун паша и ги изловил на тавана. Ако се не лъжа, тези учители комити, казваха, че ги закарали до град Пловдив и ги обесили.

Това беше през месец април 1876 година, а през май или юни дойде европейска комисия да констатира причините защо Тосун бей е изгорил и оплячкосал град Клисуре. Казваха, че отговарял, „защото били въстаници и комити“, а те (Комисията) казвале, ако: „мъжете бяха комити, ами жените, децата, къщите, па най-сетне и чешмите ли бяха комити“ и тогава Тосун бей го наказва, но не зная с какво и пр.

На онова време моят баща Стефан Г. Джапунов вземаше участие във всички въстанически работи, както по-рано в Цариград, по черковния въпрос, та беше подозрен от турците, но понеже го покровителстваше Х. Асанат Каръаса, не можеха да му напакостват. Когато Тосун паша караше заловените в Сопот комити учители, спря ги

пред нашия хан и повика баща ми и му каза: „Е, Джапун, тези ми са вашите московци“*.

Точно на 11 май 1876 година на Ден Св. Кирил Методи (*по стар стил – бел. ред.*), пристигнаха в Карлово редовни войски, пехота, кавалерия, черкези и помня, че пехотните войски се установиха на лагер в местността „Гюреш кър“ на запад от града, а черкезите и кавалерията из ханищата на града. В нашия хан бяха почти цял ескадрон черкези с бинбашията, т.е. полковия командир. Разпръснаха ни по целия двор сеното, ячемикът и пр. Направиха ни големи загуби. Ний веднага затворихме ханат, видях, че покойният ми дядо Мильо Иринкин, над 80-годишен старец, като излизаше из дома ни, му удариха един приклад, та му падна кожената шапка и изпъшка.

От тези дни насетне почнаха почти всеки ден да минават през Карлово войски, редовни и башибозук. Положително не помня, но трябва да беше през юни месец, пристигнаха от Анадол, Мала Азия клисурци-търговци (които си дохождаха на нашия хан и преди въстанието). Те беха на брой около (20) души, парите си носеха с дисаги и ги придадоха на баща ми на съхранение, който за сигурност ги впусна в една голяма винена бъчва. До колкото помня, бяха Власаки Патурат, Атанас Патуров и др.

В това време, както казах по-горе, почти всеки ден минаваха през Карлово от разни краища на турската империя войски. А пък в нашия хан се бяха научили и превикнале да дохождат и пият, ядат без да плащат няколко карловски турци, от които помня само Мехмед... и др. В дюкяна ни имаше и други редовни войници гявуши (подофицери), с които мухтанджийте турци се скараха. Отидоха си и гявушите и турците и ний затворихме хана, като се и изпокрехме.

Сутринта, когато станахме, видяхме, че ханат ни е заобиколен от Тосунбеевите башибозуци, но ний бехме отвсякъде заключени. Един башибозук мина през дуварът и отвори ханските порти. Аз бях в ханат със слугите и клисурците търговци. А баща ми си беше в къщи, в ул. „Платнарева“. Къщата ни е далеч от ханат около един километър. На голямата ханска порта на едната страна беше седнал

* Забележка: Преди Тосун паша да изгори и плячкоса Клисура, се чуваха слухове, че пристигнале много московци (руси), обаче после излезе, че никакви руси, а само въстаниците – последователи на Васил Левски, Ботев и др., а именно Волон, Бенковски и др.

Тосун бей, а на другата – *мюдюринът* и ме питат: „Ключок комита гявур, къде е баща ти?“ Аз им отговорих, че си е дома.

В това време видях от далега, че двама турци и то потурчени българе на име Осман, по-рано Лалю, и още... с извадени големи ножове-ятагани карат баща ми от дома и го доведоха при Тосун паша и той (баща ми) по турски обичай прекръсти ръце и се разкрачи над вадата, която постоянно течеше през двора и се изтичаше през средата на портата.

Тосун бей извика на баща ми: „Гявур, къде беше, какви са тези комити в ханат Ви?“ Баща ми му отговори, че си е бил вкъщи, и че търговците клисурци не са комити. Зад баща ми стоят двамата турци с извадени ножове ятагани. След мъмрение и пр. Тосунат заповяда и откараха баща ми в Конакат (*полицията*). После ний ходихме с мама при Х. Асаанат, та се молихме и пр. И след два-три деня баща ми го пуснаха на свобода. А клисурците със стража ги съпроводиха в Клисура.

През този месец на всички клисурци бяха раздадени чадъре (*налатки*), лопати, копачи, раздаваха им жито, ориз и пр. Мисля, че от Англия беше отпуснато големи помощи.

През тази 1876 година се биеше Турция със Сърбия, та почти всеки ден минаваха през Карлово войски. А особено от Казанлъшко турците обещаваха на баща ми, че ще му доведат дъщерята на тогавашния сръбски крал.

През същата 1876 година почна да се говори, че Русия обявила война на Турция. През тая година ний бехме много добре с тютюневата фабрика. Но почнаха да събират запасните войници, т.е. мустаафезире, опълченци на обучение.

Около месец Април се каза вече, че Русия обявила война и почнаха да минават през Карлово редовни войски, пехота и кавалерия.

През 1876 година се яви опашата звезда от Север, та това беше предречение за война.

През месец юни 1877 година руските войски вече бяха минале Дунава и турците почнаха да се същизват. Ако се не лъжа, през и около юли месец се чуваше, че русите дошли в Казанлък и в по тези дни почнаха да минават през Карлово много турски войници с офицерите си, които бягаха от Шипка и толкоз бяха уплашени и изгладнели, че някои от тях си продаваха пушките за хлеб, а някои като бегаха, хората им посягаха и им вземаха пушките, а те ги оста-

вят, без да се обърне и види кой му зема пушката, а бега. Пушките им бяха „Солтати“, „Капаклии“ и „Мартинки“.

Около 10 юли 1877 година се чу, че русите овошле в Шипка и много българе отидоха към Калофер да ги видят, отиде и баща ми, и се върна подир 2–3 дена. Също и аз пожелах и баща ми ме пусна, та отидох с катърат (мулето), отидох чак на село Габарево и едва вечерта дойде един руски казак в селото, препуска с коня си, показва мурафети и пр. Сутринта излезнахме на шосето, гдето додоха около 30–40 души казаци и изчезнаха по направление към Калофер, спряха се край Големото село, всичките турци си предадоха оръжието на русите, а русите – на безоръжните българи. От там на Малкото село същото направиха. По пътя казаците се отбиваха на нивята и през купните на ожънатите снопи застрелваха всички турски войници, които беха избегали от Шипченските позиции, т.е. много турски войници, които беха избегали от Шипка, бяха се пръснали по Балкана и по полите. Казаците руси бяха около един ескадрон. Авангардът им беше 7 души. Между седемте души имаше един около 30–35 годишен казак с голяма кожена шапка, знаеше да говори турски и български.

Аз с моето муле пътувах с авангарда. Като дойдохме при Кулата, която се намира между Малкото село и гр. Калофер, мене русите ми казаха: „Братушка, иди напред и кажи на братушките калоферци, че ний идеме“, и аз от радост, че ме натовариха с длъжност, почнах да дупча повече мулето, та по-скоро да стигна в Калофер и го удрях с пищоват си, който беше ми даден от Големото село. Между Калофер и Кулата имаше шарена чешма, от дясно из гъоловете, ми се обади един глас на турски глас: „Дур, бе, гявур“ (Чакай, бе, българино!) и аз както удрях мулето по газът с пищоват си почти настръхнах от уплаха, защото като се обърнах да вида кой ме извика „Дур, бе, гявур“, видех турски войник. Клекнал на колене и насочил пушката срещу мене, турчинът ми каза на турски: „Хвърли пищова, бе, гявур!“ И аз пуснах пищова на земята и като потрищан (*уплашен*), катърът ми върви полекичка, но очите си не отмахам от турския войник и чакам да гръмне, но за щастие не гръмна, аз отминах на около 10–20 крачки и се изгубих от чорта турчин. На около 200 крачки към Калофер видех българи конници, между които беше карловецът Стефан Ив. Козарев (когото обесиха турците подир един месец) с още десетина души българи с коне. Аз му

извиках: „Бай Стефане... скоро тук по-надолу един турски войник щеше да ме убие и ми взема пищоват“. В това време се повърнах назад, та съобщих и на русите казаци за случващото ми се. Турчинът вече беше прегазил реката и се хванал за полите на Средна гора. Българите конници вече бяха започнали да преследват турчина, но и аз като се върнах, съобщих на русите, които съгледаха турчина и му стреляха, и той се спря в една нива в полите на Средна гора. Отидохме всички при турчина, русите го обискираха, намериха в него един бешлик и други дребни монети. Аз се да го бутам за моя любим пищов и след като русите си свършиха обиските, поведоха го да намери и моят пищов, когото беше хвърлил по надолу, когато бегал. Мене ми даде пищовот. Русите ми подариха и пушката му система „Солтат“ и там го разстреляха с два патрона и си заминаха към град Калофер, от дето бяха излезли много мъже, жени и деца да посрещнат русите.

Влезяхме в гр. Карлово и през града на никъде не се спряхме, но излязахме на другия край на града, т.е. от южната към Карлово страна. Край града беше убит и пронизан с три куршума поп Пенко, когато отивал на Калоферския манастир да вземе камбаната, да я донесе за посрещане на русите. Русите и всички въоръжени българи се разтичаха по планината, по нивите, по реката „Стражата“ и за един ден избиха много турци войници и заловиха 700 души, та ги докараха в Калофер и вечерта с наши българи ги откараха към Шипка, този ден беше събота. Аз този ден едва намерих хляб и сирене у Минко Ваарлията в Калофер.

Сутринта в неделя заедно с други приятели си отидохме в Карлово, но не минахме през турското село Метеризово [*днес с. Васил Левски*], понеже ни беше страх, а под селото и си отидох в Карлово благополучно.

През тази година, особено тютюневата ни фабрика много добре работеше, режеха 7 хавана, от които къеджии (*резачи*) помня само дядо Осман ага, който беше потурчен българин от с. Чюкурулно, Карловско, и бай Пеньо Иванов Мазникът от гр. Сопот, пр. те ме бяха научили от 9-годишна възраст да пуша тютюн. В склада на фабриката зная, че имахме 3700 оки само суров тютюн, а изработен и обмендиrowан отделно. Купени бандероли имахме за 5500 гроша. Освен това имахме склад дървен материал, склад брашно, вина, ракии и бакалски стоки.

Преди около два месеца баща ми купи къщата в Еврейската махала на турчина Ибаниян Хасан Кадия Осман ефендинин за 7000 гроша, но турчинът още си живееше.

Между 10–15 юли 1877 година ден беше вторник, русите казаци на брой около 30 души додоха в гр. Карлово, минаха един път през града и се спряха на бивак на полето при „Мискинова ливада“ на изток от града. А началниците им офицери додоха в Околийското управление и кехаята вика всеки турчин да си донесе оръжието*.

Най-напред с русите в Конакът беше влезал баща ми и казал на същия мюдюрин: „Чян ме чаленяри, взан ми окуртур“ (Камбани ми бият или отдай чест!). Мюдюринът помръзнат, нищо не му отговори. Баща ми го вдигнал от стола и поставил карловския гражданин Иванчо Х. Димитров и Ив. Панталонат като управление на новото българско карловско управление и съдалище и пр.

Преди да додат русите в Карлово от избегалите от Шипченския балкан турски офицери беха спали в нашия хан, включително и държавния писар Баак Ефенди и последният като взел да разгледа леворвера им, левелвера гръмва и убил Баак Ефенди, когото като погребяха, бяха му запечатали стаята по закона и в касата е имало (90 000) гроша наши и държавни пари. Карловци царуваха почти от вторник до понеделник сутринта (6 деня). На 5 ден, събота, русите пак додоха (понеже във вторникът додоха, обраха турските оръжия и пак си заминаха). От към град Пловдив бяха тръгнали вече турски войски. Та заедно с руските казаци отидоха баща ми, Христо Митков, Кану Пергов, Яким Тапигаджията, Филио Клисурецат, Цанко Дамгаджията и още неколко души с хубави коне към селата Михалци и Чокурлия да се бият с турците, та да ги не пропушат да додат в Карлово. Но русите като видели, че турците са много, оттеглили се за към Калофер през Баня, след тях и баща ми с другите. В неделя почерня под града полето с войска, едни казваха – турци са, други – руси са и пр. Казаха, че на Марино полския лагер имало (16 000) руси с шест топа, но и то беше лъжа.

* Забележка: Тогава имаше договор между българе и турци, щото ако додат русите, българите да запазят от избиване турците, а ако додат турците, турците да запазят българите. Обаче българите си изпълниха обещанието, само се задоволиха с вземания оръжието от турците и то беше руска заповед.

Баща ми с другите конници българи не се върнаха, те се очюрдисале, заедно с русите към Калофер-Шипка. В неделя вечерта замръкнахме с българско царство, а в понеделник сутринта (трябва да е било 20 юли, Св. Илия) доде от Сопот бай Пеньо Мазникът, та ни заведе на Сопот. Майка ми натовари слугинята баба Стана с една торба пари, аз си хвърлих обувката и палтото, обух цървулите си, напълних джебовете на жилетката с пари от чекмеджето и отидохме на Сопот, заедно с нас додоха кумецът Нено Панагюрецът, Кръсто Костов, Ст. Нешов и др. Щом сме излазали ний от Карлово и турците нахлули в Карлово и още от края на града почнале да стрелят и колят невинните българе, макар че имало договор един друг да се запазват.

В този ден турците заклали дядо ми Мильо Иринкин, 85-годишен старец, баба ми Вела, 75-годишна, леля ми Пенка, 40-годишна, вуйчо ми Никола – 40-годишен, чичо Петър – 30-годишен, чичо Анко – 25-годишен, чичо Христо и др. Още сродници на брой 14 човека от нашия джинс/фамилия (*т.е. от моята кръв*). В този ден в Карлово са избити около 2000 души (старци, мъже, жени и деца). За запомняване е, че на баба Вела и отрезале ръцете до рамините и с тях и направили кръст на гърдите ѝ, а пък косата ѝ отрезали и навтигале космите между пръстите, вместо свещи, предполага се убийците да са биле помаци турци, които разбират от християнска религия. Нападателите на Карлово са биле турци, помаци, кърджалии и пр. На този ден са избиле, клале и пр. И по вечеря е имало заповед, щото всички турски, еврейски и цигански семейства да се изнесат от града, та българите във вторник, сряда и четвъртък са успели да погребат избитите си хора. В четвъртък през денят пак са се върнали турците и отново почнале да колят, бият българите. Този ден е застигнат чичо ми Петър и е убит от карловския турчин Мехмед Каза Гюллето. Чичо ми е бил в позиция в еврейските гробища и стрелял с шишането си на турчина, но не успял да го убие, а само го наранил в ухото. Тогава турчина е бил с кон и догдето чичо ми напълни пушката си шишане, турчина го напада и насича.

Много от карловците този ден беха избегале во Балканя и се спасиха, в Севлиево доде Донка Чичкова Петрова, та тя разправя тези истории, тя беше 4–5 годишна.

Ний с мама, баба Стана, брат ми Георги – 4 г., Мильо – 1 г., и дру-

гите, които бяхме избегали още в понеделник, престояхме в град Сопот до през нощта срещу вторник и посреднощ казаха: „Бегайте, че турците идат“*.

Когато търсех магарето бях много изгладнял, та Бог да я прости, имаше една наша сродница – баба Нона Каламова, тя ми даде една филия хляб и подир малко слезе от едни скали кумецът Нено, който още от вечерта беше се изгубил и той ми даде от чантата си хляб. Узнахме дирите на мамини и ний по тех, тръгнахме за към Троянски манастир. По Балканят ядохме ягоди, настигнахме и мамини и се установихме в къщата на Бай Дамян, наш познат и бащин приятел, който ни даде отличен подслон, заведе ни, та си натопахме краката в реката, понеже се бяхме подбили. Сутринта отидохме в манастиря. Игуменът, познат на баща ми, и той ни даде хубава стая и подслон. Този ден пристигнаха останалите сопотненци и брат ми – четиригодишния Георги, и казаха, че едва се отървале. Турците ги застигнале и който не можел да избега, ги избили в Балканът. Не мога положително да помня, но мисля, че престояхме в манастиря около 3 дена и тръгнахме за към град Севлиево, гдето беха руските войски. Стигнахме в Севлиево след 2–3 дневно пътувание и се установихме в къщата на Данко Дюлгерина. Севлиевското поле беше пълно с руска войска, 14 дивизия и пр.

* Забележка: През деня в понеделник времето беше ясно, хубаво. В Сопот всички млади, здрави българи беха въоръжени с тогавашните пушки, имаше и част с „мартинки“, които бяха вземани от Калофер преди 10-на дена. По край града наредиха кола, които да послужиха за позиции през денят. Хаджи Гьока с други конници сопотненци бяха заловили в реката Сопотница един стар белобрад турчин с кон, родом от с. Карачово, Карловско, който се връщал от Карлово, и в дисагите му по и под пояса намерили разни платове, които ги бил ограбил от Карлово. Доведоха го в Сопот и през нощта, когато избегахме от Сопот, турчина го убили и пуствале в един нужник. Посред ноц избегахме от Сопот и през „Трапето“, „Байкова нива“ осъмнахме на върхат Стара планина и се спряхме в местност „Леевица“. Майка ми с брата Миля и другите жени беше заминала напред, а аз отидох да търся магарето, на което беше натоварен багажат, и се возеше брата Георги с Пеньо Мазников. Багажът беше не нашият, а на Мазников, понеже ний от Карлово излезнахме съвсем голи, па и катърът (мулето), с което аз преди 10-ина дена ходих да посрещам русите в Калофер, и по-нататък не можехме да го откарваме понеже беше пуснат на паша с градските говеда (той остана на турците).